

Kuna Ágnes

A sziklamászóutak neveiről általában

1. Bevezetés. A sziklamászás hosszú múltra tekint vissza. Bölcsője a németországi Elbai Homokkövek vidéke, ahol a 19. század végétől úzik ezt a sportot. Elterjedésében nagy szerepet játszott a technika, a biztosítási módszerek mesterséges fejlesztése, ezáltal biztonságossá tétele (Preuß 1978: 23–40). A vertikális sportot mára világszerte több millióan úzik.

Magyarországon a mászás kezdetben erősen a Tátra vidékéhez kötődött, ez elsősorban hegymászást jelentett. Sziklamászásról az 1960-as évektől beszélhetünk, az igazi fellendülés azonban csak az 1980-as évekre tehető. Mára az ország területén több mint ezer sziklamászóút található, amelyeket neveikkel együtt folyóiratokban, kalauzokban dokumentálnak a mászók. A sziklamászóutak gazdag névanyaga névtanilag – mind Magyarországon, mind külföldi viszonylatban – még szinte teljesen feldolgozatlan. Dolgozatomban arra vállalkozom, hogy bemutassam a mászóutak neveinek általános jellemzőit magyar példaanyagon keresztül: kitérek a nevek kontextusára, elhelyezem őket a tulajdonnevek rendszerében, majd példákon keresztül bemutatom az elnevezéseket motiváló tényezőket, és végül röviden szót ejtek a nevek nyelvi elemeiről és szerkezeti tulajdonságairól.

2. A sziklamászóutak neveinek általános jellemzői. A sziklamászóutak a sziklafalakon kiépített, általában függőleges, ritkábban vízszintes irányba vezető utak (traverzek). A mászóutak megnevezésében az első megmászás elve érvényesül, ami azt jelenti, hogy az új útnak az adhat nevet, aki kigondolta és elsőnek megmásztta azt. Ettől az etikai elvtől ritkán térnek el a mászók. A sziklamászóutak nevei rendkívül dinamikusan bővülő névosztály, folyamatosan keletkeznek új nevek nagy számban, szerte a világon. A névadásban az elnevezőnek nagy szabadsága van mind a szóhasználatban, mind a szerkezetben, annyi kötöttség azonban mégis van, hogy egy kisebb sziklaegységen, szektoron belül ne forduljanak elő azonos nevek, mert az akadályozná az utak pontos lokalizálhatóságát.

A mászóutakat neveiken kívül falrajzok, nehézségi fokozatok segítségével azonosítjuk. Ezek gyakran szükséges/kötelező információk a pontos tájékozódáshoz, ezért az utak szövegkörnyezeteként is felfoghatók (erről a témáról bővebben l. Kuna 2006a: 84–96). Az utak beszállásánál, kezdeténél előfordulhatnak még különböző piktogramok az utak neveivel együtt, amelyek szintén a tájékozódást segítik, de a nevekkal, nehézségi fokozattal és

falrajzzal ellentétben nem kötelező elemei a lokalizálásnak. A piktogramok és feliratok sok külföldi mászóhelyen általánosak (lásd 1. ábra), Magyarországon ezzel szemben nem jellemzőek.

1. ábra: Piktogramok és útnevek két sziklamászóút beszállásánál az olaszországi *La Gola* nevű mászóhely *Casello II* szektorában.

A sziklamászóutak nevei a mikrooronimákhoz tartoznak, mert a szikla egy részét identifikálják (Baukó 2004: 119). A földrajzi nevek azon típusát képviselik, amelyeknek erős a közszói jelentése, a kontextustól való függése. Jellemző rájuk a szabad nyelvi megformálás, a játékoság, a beszélt nyelvi formára való rájátszás és a helyesírási önkényesség pl.: *Egy műkocakárpitos emlékiratai, Banán és sör, Dáridó, Krokodil, Téli út, Rút kiskacsa libidója, Húspuska, fent* stb. Az elnevezések értelmezésében nagy szerepet játszik a nevek szemantikai vizsgálata, a konnotáció nyújtotta jelentésbővítés, továbbá fontos szerepet kap a nevek keltette asszociáció is. Ezek a jellegzetességek a jelentésre irányítják a figyelmet, és megnehezítik a névtulajdonítást. Mi teszi mégis tulajdonnevekké a sziklamászóutak elnevezéseit? Többek között az, hogy a név és az út között fennáll a szükséges pragmatikai viszony; vagyis az út a szóban forgó nevet a megfelelő körülmények között, az első megmászójától kapta, és a mászóútsadalom névként használja őket (vö. Kiefer 1989: 287–8).

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a sziklamászóutak nevei kevésbé sorolhatók az ún. hagyományos tulajdonnevek csoportjába, több jellegzetességük alapján inkább a posztmodern nevekkel rokoníthatók (Tolcsvai 1996: 319).

3. A sziklamászóutak névadásának indítékai. A mászóutak nevei mindig motiváltak. A motiváció lehet külső hasonlóságon (ikonikus), egyezésen vagy érintkezésen (indexikus), illetve elvont, kevésbé kézzelfogható kapcsolaton alapuló (szimbolikus) (Balázs 2001: 25).

A hasonlóságon alapuló elnevezések gyakran a szikla külső tulajdonságának metaforikus megjelenítései pl.: *Krokodilfej, Tojásfal, Teve, Asztal*. Az érintkezésen, azonosságon (indexikus viszonyon) alapuló nevek erősen motiváltak, és információtartalmuk

is magas. Legtipikusabb a sziklaformára való utalás, de találkozunk a méretre, az irányra, a mászás módjára és az útban használt biztosítóeszközökre vonatkozó információval is. A szimbolikus névadásban valamilyen névadási hagyomány vagy a mászók szubjektív, asszociációkra épülő élménye tükröződik vissza. A következőkben csak az indexikus és a szimbolikus viszonyra térek ki.

3.1. Indexikus viszony

3.1.1. Sziklaalakzatok megjelenése a nevekben. A szikla jellegzetes formái, amelyek az első vizuális élményt tükrözik vissza, gyakran megjelennek a mászóutak neveiben. Ilyen formák például a *bevágás*, a *repedés*, az *áthajlás*, a *torony*, a *hasadék*, a *borda*, a *pocak*, a *kémény*, a *tábla*, a *plafon* stb.; ezeket mászóközneveknek is nevezhetjük (vö. barlangi köznevek, R. Nagy 1977: 13). Az alábbi példák is szemléltetik, hogy a mászóköznevek előfordulása a nevekben gyakori jelenség: *Szellős repedés*, *Bajor rés*, *Csali-él*, *Él*, *Tábla út*, *Platni*, *Áthajlás*, *Kisáthajlás*, *Hasadék*, *Rámpa*, *Toronyút*, *Kémény*, *Bástya*, *Kis plafon*, *Borda*, *Pocak*, *Sörhas*, *Gerinces*.

Az utak alakját olykor betűk fejezik ki, amelyek szintén erősen vizuális élményre támaszkodnak, de nem tartoznak a mászóköznevek közé. A leggyakrabban előforduló betűk több nyelv tanúbizonysága szerint az *Y*, *Z*, *T*, *L*: *Ypsilon*, „*Y*” *bal*, „*Y*” *jobb*, *T-repedés*, „*L*” *út*, *Z út*. Ennek oka az lehet, hogy a szikla kisebb repedéseiből ezek a betűk könnyen kiolvashatók (a kerek vagy összetettebb betűkkel ellentétben).

3.1.2. A méret és az irány megjelenése a nevekben. A nevekben gyakran találkozunk az út méretére és irányára vonatkozó információkkal. Ezek nagy százalékban mászóköznevekkel együtt fordulnak elő (*Kis-Haránt*, *Kis plafon*, *Kis áthajlás*, *Kisáthajlás*, *Középső repedés*), de megfigyelhetők játékos elnevezések (*Ferde hajlam*, *Nagy illúzió*, *Kis illúzió*), kicsinyítőképzős alakok (*Rövidke*, *Táblácska*), továbbá egyelemű iránymeghatározások is (*fent*, *lent*, *Diagonál*). Ebben a csoportban szembevetendő a helyesírás önkényessége az egybe- és különírás és a nagy kezdőbetű tekintetében.

3.1.3. A mászáshoz vagy a biztosításhoz kötődő információk előfordulása a nevekben. Ha a nevekben a mászáshoz közvetlenül kötődő információ tükröződik vissza, akkor az indexikus viszony a névadásban nem külső, vizuális élményhez köthető, hanem tapasztalati alapon nyugszik. Ilyen tapasztalati információ a mászás módja vagy a legnehezebb része, a kunszt (*Vállas*, *Kulcsos*, *Simulós*, *Isteni traverz*, *Egyujjas*), illetve a használt biztosítóeszköz megjelenése (*Ékes*, *Nittes*, *Kétszöges*, *Kampós út*, *Lyuksor*).

A mászáshoz kötődik közvetve az út nehézsége is, és ez olykor a nevekben is visszatükröződhet a nehézségi fokozatot jelölő szám formájában (*Ötösök*, *VII*, *Hátso nyolcas*).

A számok kifejezhetik még az erős mozdulatok és a használt biztosítóeszköz számát is (*Két mozdulat*, *Kétkaros*, *Egynittes*, *Kétszöges*).

3.2. Szimbolikus viszony. Az előző fejezet tanúsága szerint a sziklamászóutak nevei gyakran tartalmaznak információt az út alakjára, vonalvezetésére, irányára, nehézségére vonatkozóan. Vannak azonban olyan elnevezések is, ahol nem tudjuk pontosan meghatározni a nevek motivációját. Ezek lehetnek valamilyen névadási hagyománynak alárendelve, illetve lehetnek a mászók mászáshoz, időjáráshoz, úthoz stb. kötött asszociációitól irányítva. Ez utóbbi nevek pontos, szubjektív motivációját csak az út építőjével készített interjú alapján tudjuk kideríteni (l. bővebben Baukó 2004, Kuna 2006b). Lássunk néhány példát az asszociációk, érzések, történések által irányított névadásra: *Egy műkoca kárpitos emlékiratai*, *Csontbrigád*, *Harakiri*, *Az élet nem habostorta*, *Börsámán*, *Manitou Manituál*, *Ha törik*, *ha szakad*, *Bangladesh*, *avagy a nagy éhezés*, *Pneumatikus drótkéfe*, *Variációk egy operációra*, *Rút kiskacsa libidója*.

A szimbolikus viszonyon alapuló névadás másik csoportja a hagyományt tükröző nevek. A sziklamászóutak névadásában két tradicionális névadási típus figyelhető meg: az emléktaké (*Dietmar emléktút*, *Kovács György emléktút*, *Anna emléktút*, *In memoriam Sinai*) és az Alter Wegeké (*Alter Weg*, *AW*, *AW.*, *Régi út*, *Ősi út*, *Öreg út*). Az emléktakék több nyelvben előforduló névfajták, amelyek emléket állítanak valakinek. Leggyakrabban személynév + emléktút formában fordulnak elő. Az Alter Wegek, ősi utak szintén több nyelvben előforduló névadási formák. Alter Wegnek nevezzük azt az utat, amely az adott szektoron, sziklaegységen belül a legrégebbi és általában a legkönnyebb út.

Összességében elmondható, hogy a sziklamászóutak nevei minden esetben motiváltak. Gyakori motivációs tényezők a szikla alakzata, színe, mérete, az út iránya, nehézsége, a mászás módja, a legnehezebb mozdulat megnevezése, a használt biztosítóeszköz; továbbá a mászáshoz köthető asszociációk, élmények és hagyományok.

4. A sziklamászóutak neveinek nyelvi és szerkezeti elemzése. A névadás nyelvi eszközei nagyon sokszínűek. A nevek gyakran játékosak, ezt kifejezhetik hangutánzó, hangulatfestő szavak, közmondások, szólások, eufémisztikus és ironikus kifejezések, valamint körülírássok és szóösszerántások (*Zizegő*, *Csigabiga*, *Falra hányt borsó*, *Dől a fal*, *Az eleven hús fogantatása*, *Csigavadász*, *Peremszerelem*, *Vérfürdő*, *Inkvizíció*, *Húspuska* stb.). A játékoságon, a humoron kívül az idegen nyelvi elemek előfordulását is meg kell említeni. A mászóutak neveiben mind magyar, mind külföldi viszonylatban általános az idegen nyelvű nevek jelenléte. A magyar névanyagban az angol, a német, az olasz és a francia nyelvű nevek előfordulása a jellemző (*Break*, *Emergency Exit Only*, *Neuer Puder Weg*, *Jancsi-rissz*, *Pasta sciutta*, *Sfério*, *Vendetta*, *Mösiő Betmen* stb.). Az általam vizsgált külföldi nevek (német,

horvát, olasz, szlovén, francia) arról tanúskodnak, hogy az angol elnevezések a legdominánsabbak az idegen eredetű nevek között.

A sziklamászóutak elnevezéseit nyelvtanilag és szerkezetileg szinte korlátlan szabadság jellemzi. Ezt bizonyítja az is, hogy egyelemű iránymegjelölés pl.: *fent, lent*, ugyanakkor egész monológ is állhat névként pl.: *Lakmározának (vala...)*, ami a Gyalog galopp című filmből való részlet.

A nevek szerkezeti elemzését 815 név alapján végeztem, amelynek elsődleges forrása a *Magyarország szikláin* című magyar sziklamászókalauz 1997-es kiadása. A vizsgálat során nem a Hoffmann-féle modellt (1993/2007: 53–78) vettem alapul, hanem Baukóhoz (2004: 133–4) hasonlóan azt vizsgáltam, hogy hány szóból áll a név. Az egy-, két-, három-, négy-, illetve ötelemű kifejezések itt tehát arra utalnak, hogy hány szóból épül fel az adott elnevezés (ez lehet összetett szó is). Ennek az elemzésnek nem az a célja, hogy megvizsgálja az egyes névrészek funkcióját, illetve jelentését, hanem az, hogy rámutasson az elnevezések sokrétű nyelvi megformálásának lehetőségére, a nyelvi szabadságára. A későbbiekben azonban mindenképpen érdemes foglalkozni azzal, hogy a Hoffmann István által használt névrész- és névelemvizsgálatok mennyire alkalmazhatók a sziklamászóutak neveinek szerkezeti elemzésében.

A jelen kutatás során kiderült, hogy leggyakrabban az egyelemű nevek fordulnak elő. Pontosán 479 név tartozik ebbe a csoportba, ez a neveknek közel 60%-át teszi ki. Ezek közül 185 név összetett szó és a maradék 294 egyszerű vagy képzett szó. A kételemű nevek csoportja is jelentős, a nevek több mint harmadát képezik (274 név, 33,6%). A maradék 7%-ot a három-, a négy- és az ötelemű, illetve az egyéb felépítésű nevek alkotják. Az áttekinthetőség kedvéért táblázatba foglalom, és példákkal demonstrálom a nevek szerkezeti tulajdonságait és azok arányait:

1. táblázat: A nevek szerkezeti elemzése

A szerkezeti elemek száma	Hány név tartozik a csoportba?	Hány százaléka a vizsgált neveknek?	Példák
<u>Egyelemű nevek</u>	479	58, 77%	
• <u>Egyszerű és képzett szavak</u>	294	36%	<i>Szigony, Óvoda, Proletár, Szfinx, Bevágás, Csicsó, Teflon, Ében, Bársony, Nyolcas, Átlépős, Sarok, Titánia, Nazgul, Sarlatán, Zsuzsa</i>
• <u>Összetett szavak</u>	185	22,6%	<i>Medvetánc, Nagydoktori, Kisáthajlás, Delago-repedés, Peremszerelem, Tejút,</i>

			<i>Táncmulatság, Porszívó, Spanyolcsizma</i>
<u>Kételemű nevek</u>	274	33,6%	<i>Underground traversz, Pasta sciutta, Ferde hajlam, Nagy hasadék, Nagy Lajos, Tardosi fiúk, Elektromos turista</i>
<u>Háromelemű nevek</u>	51	6,25%	<i>Falra hányt borsó, Jan Becher emléktűje, Z út direkt, Hol vagy, Pista, California Driving School</i>
<u>Négyelemű nevek</u>	7	0,85%	<i>Rocky Horror Climbing só, Könnyű mászások az erkélyre, Az élet nem habostorta, Az eleven hús fogantatása, Haránt az áthajlás peremén, Ha török, ha szakad, Két nap az élet</i>
<u>Ötelemű nevek</u>	3	0,36%	<i>Bangladesh, avagy a nagy éhezés, Nándi azóta gazdag ember lett, Ki a nőkkel a klubból</i>
<u>Egyéb</u>	1	0,12%	<i>Lakmározának (vala...)</i>

Az egyelemű elnevezések nagy száma azzal magyarázható, hogy könnyen megjegyezhetők, rövidegükkel a nyelvi ökonómiát szolgálják; tömörek, mégis sok információt fejezhetnek ki. Jellemző tendencia, hogy a többelemű neveknek rövid, becézett formája is előfordul pl.: *Fekete Péter – Petya, Harangozó Teréz extázisa – Teri*. Az egyelemű neveken belül leggyakrabban egyszerű szavak vagy képzett szavak fordulnak elő, de találkozhatunk jellel ellátott nevekkal (*Tényérok, Ötösök*), ragozott szavakkal (*Kapálódzá*) és szóösszerántással is (*Miniaturista*).

Az egyszerű szavaknál gyakoriak a *mászóköznevek* (*Él, Bástyá, Kémény, Fal, Has, Reibung*), személynévek (*Gaba, Anita, Laura, Anna, Mózes*), az állatnevek (*Zerge, Fecske, Krokodil, Cápa, Rája, Denevér*), a mitológiához vagy valamilyen kultúrához kapcsolódó nevek (*Phoenix, Voodoo, Szfinx, Küklöpsz*), betegségnévek (*Depresszió, Embólia*), foglalkozások (*Kontár, Serpa, Kofa*) vagy egyszerű használati tárgyak megjelenése (*Létra, Tű*).

A képzett neveknél külön csoportot alkotnak azok a szavak, amelyek az út vagy a megmászás valamely tulajdonságát jelölik, de olyanok, mintha tapadással keletkeztek volna, és lekoptak volna mellőlük az *út, fal* kategória jelölők, amelyek azonban valószínűleg soha nem voltak a név részei. A képzés legtöbbször -s képzővel történik (*Koszós, Vállas, Egyujjas*,

Hétplusszos, Madárfészkes stb.), de folyamatos és befejezett melléknévi igenevek és fosztó-, illetve *i-* képzős főnevek is előfordulnak (*Szivató, Szakadt, Ismeretlen, Névtelen, Egyenyári*).

A nevek elemszámának növekedésével megfigyelhető az egyre nagyobb „önkényesség”, a szimbolikus viszonyon alapuló névadás: amíg az egy- és kételemű utaknál még gyakran találkozunk mászóköznevekkel, addig az ennél több elemű útnevek esetén sokkal kevesebbszer figyelhetők meg. Hasonló tendencia mutatkozik a beltéri mászóneveknél is.

A nevek elemszámát tekintve Baukó az általa vizsgált területen (Szulyói-sziklák, Szlovákia) hasonló eredményre jut.

2. táblázat: A sziklamászóutak neveinek szerkezete a Szulyói-sziklákon (Baukó 2004: 133–4)

A szerkezeti elemek száma	Hány név tartozik a csoportba?	Hány százalék a vizsgált neveknek?
Egyelemű nevek	118	52,9%
Kételemű nevek	75	33,6%
Háromelemű nevek	26	11,7%
Négyelemű nevek	4	1,8%

A táblázatok adatait összehasonlítva megfigyelhetjük, hogy az egy- és kételemű nevek esetén a százalékos arány majdnem teljesen megegyezik a két anyagban. A többi csoportban kisebb különbségek figyelhetők meg. A szlovák nevek esetében nagyobb arányban fordulnak elő a három- és négyelemű nevek, az öteleműek viszont teljesen hiányoznak, ez a különbség abból is adódhat, hogy vizsgálatomban a Magyarországon előforduló összes sziklamászóutat vettem alapul, míg Baukó egy mászóiskolát.

5. Összegzés. A sziklamászóutak nevei a tulajdonnevek sajátos típusát képezik. Amint láthattuk, jellemző rájuk a nyelvi és szerkezeti sokszínűség, a játékosság. A nevek mindig motiváltak; egy részük külső, objektív tényezők (az út, a szikla alakja, iránya, mérete stb.), más részük inkább belső, szubjektív tényezők által (asszociációk, élmények a mászás közben; hagyomány). A sziklamászóutak neveinek bővebb vizsgálata érdekes problémákat rejt még magában. További kutatást igényel, hogy az elnevezéseket pontosabban helyezzük el a tulajdonnevek rendszerében, megvizsgáljuk szövegekben a névtulajdonitást irányító mechanizmusokat, felfedjük a nevek szubjektív motivációs tényezőit, felmérjük, hogy mely nevek prototipikusak, és laikusok számára is mászóútnévként értelmezhetők; valamint minél több nyelv bevonásával megfigyeljük, hogy melyek a névtípusra jellemző nyelvspecifikus és általános, univerzális tulajdonságok.

FORRÁSOK

- Babcsán Gábor–Kangyal András–Ravadi Kornél 1997. *Magyarország szikláin*. Budapest. Mega Print.
- Babcsán Gábor 1985/86. Mászóiskoláink. In: Farkas Péter–Szikszai Csaba (szerk.) *Hegymászó*. A Magyar Hegy- és Sportmászó Szövetség évkönyve. Budapest. 23–6.
- Farkas Péter–Szikszai Csaba (szerk.) 2001. *Hegymászó*. A Magyar Hegy- és Sportmászó Szövetség évkönyve. Budapest.
- Farkas Péter–Szikszai Csaba (szerk.) 2002. *Hegymászó*. A Magyar Hegy- és Sportmászó Szövetség évkönyve. Budapest.
- Preuß, Wolfgang 1978. *Bergsteigen*. München. BLV.
- Rácz Zsolt (szerk.) 1992. Hosszú, forró nyár a Gerecsében. In: *Hegymászó*. Eger. Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft. 8–20.
- <http://szikla.hu/webtopo/index.php?action=routes&id=5> (2005. 02. 24.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balázs Géza 2001. Barlangnévtan – barlangi helynevek. In: *A jelek mélyvilága. Barlangi helynevek*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 21–35.
- Baukó János 2004. Hegymászó útnevek a Szulyói-sziklákon. In: *Névtani Értesítő* 26: 119–135.
- Hoffmann István 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 53–78.
- Kiefer Ferenc 1989. Mit jelent a tulajdonnév? In: *Névtudomány és művelődéstörténet*. Balogh Lajos – Ördög Ferenc szerk., Zalaegerszeg. 286–290.
- Kuna Ágnes 2006a. „Magyarország szikláin”. A magyar sziklamászóutak nevei. In: *Magyar Nyelvőr* 84–96.
- Kuna Ágnes 2006b. Sziklamászóutak nevei a Kis-Gerecsében. In: *Névtani Értesítő* 28: 113–120.
- R. Nagy Vera 1977. Helynévvizsgálat négy budai barlangban. *Magyar Névtani Dolgozatok* 5. ELTE, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A tulajdonnév jelentéstanáról egy névcsoport kapcsán. In: *Magyar Nyelvőr* 319–25.